

Писарчук О.Т.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах освітньо-розвивального середовища: проблеми і шляхи розв'язання

Писарчук Оксана Тарасівна, аспірант кафедри педагогіки та методик початкової освіти
асистент кафедри педагогіки і методик початкової освіти

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Анотація. У статті досліджено шляхи активізації та умови розвитку навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; визначено умови забезпечення та особливості організації освітньо-розвивального середовища; обґрунтовано функції навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: навчально-пізнавальна діяльність, активізація, освітньо-розвивальне середовище, молодший школяр.

В сучасних умовах реформування освіти, долучення її до європейських цінностей однією з важливих проблем є підвищення ефективності навчання, забезпечення різнобічного особистісного розвитку учнів відповідно до їх індивідуальних нахилів і здібностей. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, від неї залежить ефективність навчання, в умовах освітньо-розвивального середовища, яке формується шляхом створення сприятливої атмосфери для суб'єктів педагогічного процесу, забезпечує єдність їх дій на основі взаєморозуміння та співробітництва.

У цьому контексті важливо є не лише забезпечити учнів системою галузевих знань, а й навчити їх самостійно здобувати потрібну інформацію, осмислювати її, робити висновки та приймати відповідальні рішення, забезпечувати розвиток пізнавального інтересу до навчальної діяльності. Досягнення цієї мети забезпечує освітньо-розвивальне середовище початкової школи як один із факторів розвитку особистості.

Аналіз педагогічної, психологічної літератури свідчить про зацікавленість проблемою активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, що пов'язане з розвитком пізнавального інтересу в навчально-виховному процесі (О. Киричук, Г. Костюк, Л. Проколієнко, Н. Скрипниченко, О. Скрипниченко, О. Савченко та ін.), засвоєння учнями нових знань, умінь і навичок творчої діяльності: пошук нової інформації, оволодіння знаннями про природу, людину і суспільство (А. Алексюк, Н. Бібік, М. Данилова, І. Лернер, В. Онищук, В. Паламарчук, Г. Щукіна, Т. Шамовата ін.); інтеграція впливу соціального середовища на розвиток особистості (Л. Буєва, С. Шацький), становлення сприятливого мікроклімату в колективі, гуманізація середовища (І. Песталоцці, В. Сухомлинський), вплив освітнього середовища на актуалізацію творчого потенціалу особистості (Ш. Амонашвілі, А. Анохін, Ю. Бродський).

Результати аналізу наукової літератури засвідчують спрямованість навчально-пізнавальної діяльності на формування і засвоєння нових знань, а також на результативність навчання в початкових класах та необхідність перегляду, уточнення та розширення наукових уявлень про визначальні фактори активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах освітньо-розвивального середовища.

Метою статті є обґрунтування шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах освітньо-розвивального середовища.

Зміст поняття «навчально-пізнавальної діяльності» можна розглядати як синтез змістів понять «навчальна діяльність» та «пізнавальна діяльність». Даний підхід дає змогу розглядати навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів як діалектична єдність двох аспектів: навчального та пізнавального, в якому навчальна діяльність виступає як інструмент здійснення пізнання. Навчально-пізнавальна діяльність є інваріант змісту освіти молодших школярів [3].

У результаті аналізу понять «діяльність», «навчальна діяльність» і «навчально-пізнавальна діяльність», вважаємо, що навчально-пізнавальна діяльність учнів молодших класів є підструктурою діяльності як системи. Її особливістю є спрямованість структурних компонентів на здійснення цілей, засвоєння змісту і результатів навчання. Тому, на основі загальних для будь-якої діяльності закономірностей, можна констатувати, що навчально-пізнавальна діяльність молодших школярів має такі умови розвитку:

- 1) навчально-пізнавальна діяльність протікає як процес виникнення послідовних окремих етапів: від формування до розпаду;
- 2) структурні компоненти навчально-пізнавальної діяльності можуть змінювати свої функції із взаємопроникнення один в одного;
- 3) різні види навчальної та пізнавальної діяльності взаємопов'язані один з одним;
- 4) виникнення діяльності здійснюється у формі розгорнутих взаємин між учнями і вчителем, і лише на основі цього формується діяльність індивідуума;
- 5) навчально-пізнавальна діяльність це вид діяльності який є домінантним для молодших школярів.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів початкових класів повинна відповідати основним цілям навчання, виховання та розвитку і виконувати такі функції: прищеплювання молодшим школярам потреби і навичок самостійного поповнення знань; розвиток у молодших школярів умінь і навичок логічних міркувань; розвиток пізнавальних здібностей учнів початкових класів та вмінь використання всіх джерел пізнання; формування світогляду молодших школярів. Реалізація даних функцій повинна здійснюватися в умовах освітньо-розвивального середовища, що означає орієнтацію змісту, форм, методів, засобів, характеру взаємодії учасників навчально-виховного процесу на особистість учня, що сприяє розвитку його інтелектуального, творчого, духовного потенціалу, емоційно-вольових якостей, мислення, загальної культури, формуванню здатності особистості до самостійності, активної навчально-пізнавальної діяльності. Організація освітньо-розвивального середовища загалом

містить: створення атмосфери доброзичливості; орієнтації на більш підготовлених суб'єктів навчання; надання можливості учням працювати.[8]

Освітньо-розвивальне середовище має відповідати і віковим особливостям дітей. Загалом, як стверджує З. Береснева, воно визначається взаємозв'язком таких компонентів, які зосереджені забезпечувати і стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації. Для цього вони повинні бути інформативними, експресивними, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну [2].

Сприятливе середовище повинно пробуджувати в учнів активність, давати їм можливість здійснювати різноманітні види діяльності. Основою освітньо-розвивального середовища для становлення такої особистості є забезпечення доброзичливої атмосфери, де б дитині надавалося право на активність, довіру, помилку та доброзичливе ставлення, оскільки в процесі такої діяльності поступово закладаються базові якості особистості (самостійність, відповідальність, креативність, самовладання, справедливість, розсудливість, людяність тощо). На наш погляд інтегрованим критерієм якості освітньо-розвивального середовища є його спроможність забезпечити всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей для ефективного особистісного саморозвитку та навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

Навчально-пізнавальна діяльність має на меті засвоєння учнями нових знань, умінь і навичок творчої діяльності (пошук нової інформації, оволодіння знаннями про природу, людину і суспільство), тобто діяльність учнів, спрямована на засвоєння нових знань та способів діяльності. Тому, говорячи про засвоєння, ми маємо на увазі пізнавальну діяльність учнів, але завжди в поєднанні з керівною, навчальною роллю вчителя і змістом навчального матеріалу, враховуючи його структуру [7].

Основними завданнями, на основі яких реалізується організація навчально-пізнавальної діяльності, є:

1. формування в учнів розуміння суспільної ролі наукових знань, освіти в умовах науково технічної революції і ринкових відносин;
2. розвиток у школярів пізнавальних інтересів і здібностей, потреби глибокого і творчого оволодіння знаннями, вчання емоційного набуття знань;
3. виховання позитивних мотивів навчальної діяльності, відповідального ставлення до навчання;
4. розвиток індивідуальних здібностей і талантів, забезпечення умов для самореалізації учнів;
5. засвоєння змістової сторони загальнолюдських і культурно-національних цінностей; оволодіння основами наукової організації розумової праці, елементами культури розумової діяльності [6].

Таким чином, суть процесу навчання в цілому і його складової частини – вчення (засвоєння) полягає в тому, що цей процес впливає з загального роду процесу пізнання і його закономірностей у відповідності з ним дидактика виділяє в процесі засвоєння етапи пізнавальної діяльності учнів: сприйняття, осмислення, закріплення, застосування [6].

Якщо в процесі пізнання нового учні будуть виконувати розумові і практичні дії у відповідності з встановленими етапами процесу вчення, то можна ствер-

джувати, що в навчанні створено умови для активізації пізнавальної діяльності учнів і осмислення ними процесу вчення.

По-перше, процес навчально-пізнавальної діяльності в кожному окремому випадку не обов'язково проходить за всіма етапами пізнавального пізнання і в зазначеній послідовності.

По-друге, щоб можна було в процесі навчання встановити відповідальність пізнавальної діяльності учнів закономірностям процесу учіння, необхідна діяльність вчителя, спрямована на формування в учнів органічної потреби набувати і застосовувати на практиці. Тільки при умові такої спрямовуючої діяльності вчителя.

По-третє, є дійовий стан учня, який характеризується прагненням до учіння, напругою і проявом волі в процесі оволодіння знаннями. Тому, активність учнів називається пізнавальною активністю.

У навчальному процесі активність учнів проявляється не лише в роботі думки, а й в практичній діяльності, в суспільній роботі, в напрузі волі, а також в емоційних переживаннях. Тому під час активізації навчально-пізнавальної діяльності потрібно враховувати актуальні умови формування освітньо-розвивального середовища, а саме: 1) самостійна пізнавальна діяльність учнів; 2) створення творчої комфортної взаємодії суб'єктів навчання; 3) використання різних методів і засобів активізації діяльності, яка забезпечує особистісно-орієнтований розвиток дитини.

Отже, нормальний стан дитини – це активний діяльний стан. Активність людини буває зовнішня і внутрішня психологічна активність, яка спостерігається навіть у нерухокої людини. Саме на внутрішній активний стан і на його дії, слід найбільш звертати увагу, на те, щоб дитина залишилась задоволена результатами своєї діяльності [9].

Навчально-пізнавальна діяльність учнів в процесі навчання має особливо важливе значення. Тому необхідно володіти методичними прийомами, які сприяють активізації мислення учнів у цьому процесі. Діяльність педагога в процесі навчання полягає в активізації та забезпеченні високої результативності навчально-пізнавальної діяльності учнів[4].

Активність учнів у навчанні проявляється в їх ініціативності та високому ступені самостійності (або пізнавальної самостійності). Пізнавальна самостійність є вищою формою активності і свідомості учнів у процесі навчання. Тому здійснення в навчанні свідомого і активного процесу учіння неминуче формує такі якості особливості, яка є найважливішою характеристикою діяльності школярів в навчальному процесі.

У теорії навчання встановлено такі ознаки пізнавальної активності учнів: прагнення і уміння самостійно мислити, здібність орієнтуватися в новій ситуації, знаходити свій підхід до розв'язання нових завдань; бажання зрозуміти не лише обов'язкові знання, а й способи їх добування; критичний підхід до суджень інших; незалежність власної думки.

Реалізація принципу пізнавальної активності в навчанні має межі виконання таких умов:

- а) відповідність пізнавальної діяльності учнів закономірностям процесу учіння;
- б) пізнавальна активність учнів у процесі учіння;

в) осмислення школярами процесу учіння;
г) оволодіння учнями прийомів розумової діяльності в процесі пізнання нового [9].

Отже, активність є дійовий стан учня, який характеризується прагненням до навчання напружено і проявом волі в процесі оволодіння знаннями

Отже, під активізацією навчально-пізнавальної діяльності треба розуміти спеціальну впорядкованість навчально-пізнавальних дій учнів і вчителя, що відповідає певній меті, мотивам та завданням і протікає в певному режим.

Освітньо-розвивальне середовище активізує навчально-пізнавальну діяльність і забезпечує взаємозв'язок зовнішніх умов, з внутрішніми процесами.

Узагальнюючи аналіз психолого-педагогічної літератури можна виділити шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів: форму-

вання внутрішніх мотивів навчально-пізнавальної діяльності; новизна, проблемність, складність та практична спрямованість змісту навчального матеріалу; забезпечення достатнього ступеня самостійності учнів у процесі навчальної діяльності; організація міжособистісного спілкування в колективі.

Отже, під активізацією навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів слід розуміти спеціальну впорядкованість навчально-пізнавальних дій суб'єктів навчання, в умовах освітньо-розвивального середовища, яке сприяє успішному забезпеченню навчально-виховного процесу, комфортної взаємодії школярів між собою та з учителями, використання різних методів і засобів активізації діяльності, яка забезпечує розвиток особистості.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса.: (Метод, основы) / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
Babanskiy YU.K. Optimizatsiya uchebno-vospitatelnogo protsesssa.: (Metod, osnovy) [Optimization of the educational process. (Method, basis)] / YU.K. Babanskiy. – M.: Prosveshcheniye, 1982. – 192 s.
2. Береснева З.И. Организация образовательного пространства и развивающей среды в ДОУ / З.И. Береснева // Управление ДОУ. – 2006. – №6. – С. 60 - 70.
Beresneva Z.I. Organizatsiya obrazovatel'nogo prostranstva i razvivayushchey sredy v DOU [Organization of educational space and learning environment in the kindergarten]// Upravleniye DOU. – 2006. – №6. – S. 60 - 70.
3. Єфименко В.В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності у школі / В.В. Єфименко – М.: Просвіта, 2003. – 35 с.
Yefymenko V.V. Aktyvizatsiya navchalno-piznavalnoyi diyalnosti u shkoli [Activation of of teaching and learning in the school] / V.V. Yefymenko – M.: Prosvita, 2003. – 35 s.
4. Кудикіна Н.А. Развитие навчального інтересу. / Н.А. Кудикіна – К.: Рад. школа, 1982. – 175 с.
Kudykina N.A. Rozvytok navchalnoho interesu. [The development of educational interest] / N.A. Kudykina – K.: Rad. shkola, 1982. – 175 s.
5. Рубінштейн С.Л. Бытие и сознание / С.Л. Рубінштейн. – М.: Просвещение, 1957. – С. 285 с.
Rubinshteyn S.L. Bytiye i soznaniye [Being and consciousness] / S.L. Rubinshteyn. – M.: Prosveshcheniye, 1957. – S. 285.
6. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.
Savchenko O.YA. Dydaktyka pochatkovoyi shkoly: Pidruchnyk dlya studentiv pedahohichnykh fakul'tetiv [Didactics of Elementary School: Textbook for students of pedagogical faculties]/ O.YA Savchenko. – K.: Heneza, 1999. – 368 s.
7. Савченко О.Я. Развитие познавальної самостійності молодших школярів / О.Я Савченко. – К.: 1999. – 342 с.
Savchenko O.YA. Rozvytok piznavalnoyi samostiynosti molodshykh shkolyariv [Development of cognitive independence of elementary school students] / O.YA Savchenko. – K.: 1999. – 342 s.
8. Слободчиков В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В.И. Слободчиков // Новые ценности образования: культурные модели школ. – Вып. 7. Инноватор Bennett Colledge. – М.: Смысл, 1997. – С. 34 - 52.]
Slobodchikov V.I. Obrazovatel'naya sreda: realizatsiya tseley obrazovaniya v prostranstve kultury [Educational environment: implementation of the aim of education in the cultural space]/ V.I. Slobodchikov // Novyye tsennosti obrazovaniya: kulturnyye modeli shkol. – Vyp. 7. Innovator Bennett Colledge. – M.: Smysl, 1997. – S. 34 - 52.]
9. Хабіб Р.Е. Активність учнів початкових класів / Р.Е. Хабіб. – М.: Просвещение 1998. – 236 с.
Khabib R.E. Aktyvnist uchniv pochatkovykh klasiv [Activity of elementary school students] / R.E. Khabib. – M.: Prosveshchenye 1998. – 236 s.

Pysarchuk O. Activation of teaching and learning of elementary school students under conditions of educational and developmental environment: problems and solutions

Abstract. This paper explores ways to activation and conditions of of teaching and learning of elementary school students, the conditions of security and features of educational and developmental environment bases of functions of teaching and learning of elementary school students.

Keywords: teaching and learning activity, activation, educational and developmental environment, elementary school students.

Писарчук О.Т. Активизация учебно-познавательной деятельности младших школьников в условиях образовательно-развивающей среды: проблемы и пути решения

Аннотация. В статье исследованы пути активизации и условия развития учебно-познавательной деятельности младших школьников, определены условия обеспечения и особенности организации образовательно-развивающей среды; обоснованно функции учебно-познавательной деятельности младших школьников.

Ключевые слова: учебно-познавательная деятельность, активизация, образовательно-развивающая среда, младший школьник.